

Några frågor kring den särskilda insynsrätten enligt 7 kap. 36 § aktiebolagslagen*

URBAN BÅVESTAM**

I mer än 20 års tid har jag haft nöjet att föreläsa tillsammans med föremålet för denna vänbok. Vi har hållit våra kurser på olika lärosäten, för de privata utbildningsföretagen och på skräddarsydda kurser för bland annat advokatbyråer. Titlarna på våra utbildningar har varierat, men innehållet har alltid varit i stort sett detsamma. Något som alltid – inte bara politiskt – har legat föremålet för vänboken varmt om hjärtat är den lilla människans behov och skyddet för den svages rättigheter. På våra föreläsningar har därför det aktiebolagsrättsliga minoritetsskyddet alltid varit tydligt närvarande. En fråga som vi ofta har återkommit till är innebörden av den aktiebolagsrättsliga insynsrätten i bolag med högst tio delägare. Valet av ämne för denna uppsats var mot den bakgrunden inte svårt.

1. Inledning

En viktig komponent i det minoritetsskydd som aktiebolagslagen (2005:551; ”ABL”) tillhandahåller är de bestämmelser som på olika sätt syftar till att tillförsäkra aktieägarna information om bolaget och hur det sköts.¹

I bolag som har revisor ges aktieägarna en indirekt insyn i bolagets förhållanden. Genom revisorns granskning av bolagets räkenskaper och ledning-

* Har tidigare publicerats i Andersson, Jan m.fl. (red.), Vänbok till Anders Lagerstedt. Studier i associationsrätt och förmögenhetsrätt, Jure Förlag, Stockholm, 2020, s. 39 ff.

** Advokat, KANTER Advokatbyrå. Tillika avdelningsledare för forskningsavdelningen för bolags- och värdepappersrätt vid Stockholm Centre for Commercial Law.

¹ Uppsatsen tar sikte på aktieägarnas möjligheter till insyn *på aktiebolagsrättslig grund* och bortser således från t.ex. att aktieägarna i bolag, vars aktier är noterade, till följd av den aktiemarknadsrättsliga regleringen löpande förväntas få del av information om omständigheter som har betydelse för aktiekursen.

ens förvaltning ska aktieägarna kunna räkna med att åtminstone allvarligare missförhållanden upptäcks och kommer till deras kännedom. Sedan revisionsplikten avskaffades för mindre bolag i slutet av 2010 har emellertid idag de allra flesta aktiebolag i Sverige valt att inte ha någon revisor.²

En mer direkt rätt till information tillkommer varje aktieägare på bolagsstämma i bolaget. Där har nämligen styrelsen och VD, som en utgångspunkt, en skyldighet att på begäran av en aktieägare lämna upplysningar om förhållanden av betydelse för bedömningen av ett ärende på dagordningen eller förhållanden som kan inverka på bedömningen av bolagets ekonomiska situation.³ Styrelsens, verkställande direktörens och, i förekommande fall, revisorns skyldighet att besvara frågor vid bolagsstämma har emellertid sina begränsningar.⁴

I alla aktiebolag finns också möjlighet att få till stånd en särskild granskning av bolagets förvaltning och räkenskaper under viss förfluten tid eller av vissa åtgärder eller förhållanden i bolaget. Möjligheten står dock bara öppen för den aktieägare eller grupp av aktieägare som innehar minst en tiondel av aktierna i ett aktiebolag (alternativt en tredjedel av de vid en stämma företrädda aktierna).⁵

Utöver nämnda bestämmelser som kan ge minoritetsaktieägare insyn i eller i vart fall viss information om bolagets förhållanden finns också bestämmelsen om aktieägares *särskilda insyns rätt* i aktiebolag med högst tio aktieägare. Bestämmelsen i 7 kap. 36 § ABL är på flera sätt besynnerlig. Dels redan genom sin placering i ABL:s kapitel om bolagsstämman, dels just genom att den ger aktieägare i bolag med högst *tio* aktieägare en långtgående rättighet, som förnekas aktieägarna i ett bolag så snart antalet aktieägare är elva eller fler. Eftersom det därtill är oklart vad den föreskrivna rättigheten

² Nära två tredjedelar av de svenska aktiebolagen saknar i dag revisor. Se vidare om den saken i avsnitt 6 nedan.

³ I publika bolag gäller skyldigheten att lämna upplysningar om förhållanden som kan inverka på bedömningen av bolagets ekonomiska situation endast på årsstämma. Om revisor har utsetts har även denne en upplysningsplikt på bolagsstämma, men bara gentemot bolagsstämman (dvs. rätten tillkommer inte varje enskild aktieägare).

⁴ Till dessa kan räknas att svar kan nekas om styrelsen och VD på stämman inte har (eller säger sig ha) tillgång till de uppgifter som behövs för att frågan ska besvaras eller om styrelsen anser (eller säger sig anse) att upplysningen inte kan lämnas utan väsentlig skada för bolaget.

⁵ Se vidare om granskningsinstitutet Lindskog, S., Särskild granskning enligt aktiebolagslagen, (Norstedts Juridik, 2013) och Båvestam, U., Särskild granskning – frågor för stäm-mobehandlingen, Stockholm Centre for Commercial Law:s skriftserie, Nr 21, Bolags-stämma, 2014, s. 39 ff.

egentligen innebär och hur den kan göras gällande förorsakar bestämmelsen också ansebara tillämpningsproblem.

Avsikten med denna uppsats är i första hand att beskriva några av de praktiska problem som insynsbestämmelsen ger upphov till och att diskutera om bestämmelsen är ändamålsenligt utformad. Uppsatsen syftar alltså inte till att redovisa vad gällande rätt faktiskt är i de olika frågor som behandlas. Den kan snarare sägas utgöra en avgränsad probleminventering. Jag dristar mig ändå till att lämna ett par förslag till hur regelverket *borde* se ut på några punkter.

2. Bestämmelsens tillkomsthistoria

2.1 Förslaget om andelsbolag

Som en reaktion på den då nyligen genomförda höjningen av kravet på ett aktiebolags minsta aktiekapital från 5 000 kronor till 50 000 kronor restes i mitten av 1970-talet krav från framför allt småföretagarhåll på att det i svensk lagstiftning skulle erbjudas en till aktiebolaget alternativ bolagsform utan personligt ansvar för ägarna. Mot den bakgrunden lämnade 1974 års bolagskommitté i SOU 1978:66 ett förslag om *andelsbolag*.⁶ I likhet med aktieägare skulle ägarna i andelsbolaget inte ha något personligt ansvar för bolagets förpliktelser. Förslaget präglades av en ambition att försöka lösa de svårigheter som mindre bolag och dess ägare typiskt sett stöter på. Bland de utmärkande särdragen för andelsbolaget, till vilket inspiration hade hämtats från såväl aktiebolagsformen som handelsbolagsformen, märktes en från aktiebolagsrätten avvikande reglering av överlåtbarheten av en andel och andelsägarnas rätt till insyn i hur bolaget förvaltades.

1974 års bolagskommitté uttryckte i sitt delbetänkande att ”erfarenheterna från det praktiska rättslivet visar att det är just bristen på insyn som är minoritetsaktieägarens mest betydelsefulla handikapp” och vidare: ”Utan en tämligen långtgående insynsrätt har minoritetsaktieägaren små möjligheter att använda de regler som i övrigt givits till hans skydd, t.ex. rätten att påfordra vinstutdelning och inkalla extra bolagsstämma.”⁷ Kommittén menade därför att den insynsrätt som aktieägare i ett aktiebolag hade i form av frågerätten på bolagsstämma var alltför bristfällig.

⁶ Det kan nämnas att Danmark då nyligen hade infört sin *anpartsselskabslov* som innebar en ny bolagsform för mindre verksamheter.

⁷ SOU 1978:66, s. 128 f.

Samtidigt konstaterade kommittén att läget var helt annorlunda för den företagsform som hade utformats med tanke på just samverkan mellan ett fåtal personer i mindre eller medelstora företag – nämligen handelsbolaget – där även en bolagsman som inte deltar i förvaltningen har en långtgående insyns rätt. Kommittén noterade också att anställda i kollektivavtalsbundna företag enligt den då nyligen införda lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet ("MBL") hade fått ett instrument som i vissa hänseenden t.o.m. var effektivare än handelsbolagslagens bestämmelser. Kommittén menade att en långtgående insyns rätt borde gälla för delägare i andelsbolag och att detta var en konsekvens av andelsbolagets nära släktskap med handelsbolaget.

Mot den bakgrunden föreslog kommittén en bestämmelse för andelsbolagen av innebörd att varje andelsägare skulle ha rätt att "på bolagsstämma eller eljest" av styrelsen och VD kunna kräva upplysningar om "förhållanden, som kan inverka på bedömandet av bolagets årsredovisning och dess ställning i övrigt eller av ärende på stämman". Styrelsen och VD skulle också vara skyldiga att "bereda andelsägaren tillfälle att ta del av böcker, räkenskaper och andra handlingar som rör bolagets verksamhet, i den omfattning denne behöver för att kunna bedöma bolagets ställning eller visst ärende som skall förekomma på bolagsstämma". Efter mönster från MBL föreslogs också att bolagsledningen skulle ha en skyldighet att "inom rimliga gränser [...] lämna kopior av handlingar och biträda med utredningar och bearbetningar av befintligt material som andelsägaren behöver för sin bedömning".⁸

Andelsbolagsformen var i första hand avsedd för mindre företag och företag med ett begränsat antal delägare. Kommittén diskuterade därför i sitt delbetänkande om det skulle föreskrivas att delägarkretsen inte fick uppgå till mer än ett visst antal personer. Mot bakgrund av svårigheterna med att göra en avgränsning "rättvis" och att finna effektiva och rimliga sanktioner om gränsen skulle komma att överskridas, avstod emellertid kommittén från att föreslå en sådan begränsning.⁹

2.2 Handelsbolagsreformen 1980

Förslaget om andelsbolag möttes vid remissbehandlingen av betydande invändningar. Något förslag om andelsbolag lades därför aldrig fram.

⁸ SOU 1978:66, s. 200.

⁹ SOU 1978:66, s. 132 f.

I prop. 1979/80:143 lämnades sedan förslag till vad som skulle bli lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag ("HBL"). I samma proposition behandlades också några aktiebolagsrättsliga frågor.

Efter att ha konstaterat att förslaget om andelsbolag inte kunde läggas till grund för något förslag till riksdagen uttalades i nämnda proposition att det ändå var angeläget att "förbättra villkoren för de mindre företagen", varför man "[s]om ett led i detta arbete [föreslår] att man inom aktiebolagslagens [...] ram inför vissa särskilda regler för de mindre aktiebolagen".¹⁰ Det rörde sig i praktiken om två förslag. Det ena var att tillåta förköpsklausuler i bolagsordningen; ett förslag som inte ledde till lagstiftning den gången. Det andra att ge aktieägare samma insynsrätt som hade föreslagits för andelsbolagen.

I propositionen uttalade man att aktieägarnas möjligheter att följa verksamheten i mindre aktiebolag enligt då gällande lagstiftning stannade vid aktieägarnas rätt att få upplysningar av bolagsledningen på bolagsstämma och att denna frågerätt var begränsad på olika sätt. Av det skälet föreslogs en insynsrätt som i huvudsak motsvarade den som bolagskommittén hade föreslagit för andelsbolagen, delvis med MBL som förebild.

Om den föreslagna insynsrätten uttalades helt kort att i de bolag som avsågs med regleringen bör

"varje aktieägare beredas tillfälle att ta del av böcker, räkenskaper och andra handlingar som rör bolagets verksamhet, i den omfattning som behövs för en bedömning av bolagets ställning eller av visst ärende som skall förekomma på bolagsstämman. Styrelsen och verkställande direktören bör dessutom, om det kan ske utan oskälig kostnad eller omgång, vara skyldiga att på begäran biträda aktieägaren med den utredning som behövs för det nyss angivna ändamålet samt att tillhandahålla behövliga avskrifter. Bolagsledningen bör kunna vägra aktieägaren tillgång till information eller hjälp med utredning om det skulle föreligga påtaglig risk för väsentlig skada för bolaget. Befrielse från angiven skyldighet inträder alltså inte så fort bolaget i något avseende kan ha nackdel av att upplysningarna lämnas ut. I stället bör risken för allvarig skada vara i det närmaste uppenbar för att undantagsbestämmelsen skall träda i tillämpning".¹¹

Till skillnad från bolagskommitténs delbetänkande diskuterades i propositionen inte alls vilka bolag som bestämmelsen skulle vara tillämplig på. Utan

¹⁰ Prop. 1979/80:143, s. 32.

¹¹ Prop. 1979/80:143, s. 106.

förklaring till varför det skulle vara den bästa gränsdragningen föreslogs bara kort att bestämmelserna skulle gälla för bolag med högst tio aktieägare.¹²

Så blev det också. Insynsrätten för aktieägare i bolag med högst tio delägare infördes 1980 i ett nytt fjärde stycke i 9 kap. 12 § i 1975 års aktiebolagslag, dvs. samma bestämmelse som reglerade styrelsens och VD:s upplysningsplikt på bolagsstämma.

2.3 Förarbetena till nuvarande ABL

Aktiebolagskommittén uttalade i sitt delbetänkande SOU 1995:44 att bestämmelsen om insynsrätt i små bolag ”utan tvekan [innebär] ett viktigt minoritetsskydd” och att detta ytterligare bör förstärkas. Kommittén föreslog därför dels att insynsrätten skulle kunna utövas inte bara av aktieägaren själv, utan även genom ombud och med stöd av biträde, dels att bestämmelsen skulle straffsanktioneras.¹³ Kommittén föreslog också att bestämmelsen om insynsrätt skulle separeras från bestämmelsen om styrelsens och VD:s upplysningsplikt på bolagsstämma.

Regeringen instämde sedermera i att ”insynsrätten i fåmansbolag” utgör ett viktigt minoritetsskydd och att detta skydd borde förstärkas ytterligare. Regeringen menade att den stora betydelsen av att insynsrätten kan upprätthållas kunde synas tala för en straffsanktionering. En kriminalisering ansågs dock inte nödvändig eftersom den aktieägare som menar att bolagsledningen utan rätt hindrar honom eller henne från att utöva insyn i bolaget kan få till stånd ett vitesföreläggande.¹⁴

3. Bestämmelsens innehåll

Den särskilda insynsrätten för aktieägare i bolag med högst tio ägare framgår idag av 7 kap. 36 § ABL som lyder som följer:

”I ett aktiebolag med högst tio aktieägare gäller, utöver vad som följer av 32–35 §§, att varje aktieägare och ombud eller biträde som denne anlitar skall ges tillfälle att ta del av räkenskaper och andra handlingar som rör bolagets verksamhet, i den omfattning det behövs för att aktieägaren skall kunna bedöma bolagets ställning och resultat eller ett visst ärende som skall behandlas vid bolagsstämman.

¹² Prop. 1979/80:143, a.st.

¹³ SOU 1995:44, s. 176.

¹⁴ Prop. 1997/98:99, s. 118 f.

Om det kan ske utan oskäligen kostnader eller besvär, skall styrelsen och den verkställande direktören dessutom på begäran hjälpa aktieägaren med den utredning som behövs för ändamålet och tillhandahålla behövliga kopior.

Första och andra styckena gäller inte, om det skulle medföra en påtaglig risk för allvarlig skada för bolaget att aktieägaren får del av uppgifter om bolagets verksamhet.”

Insynsrätten omfattar alltså som en utgångspunkt ”räkenskaper och andra handlingar som rör bolagets verksamhet”. Att det måste vara fråga om handlingar som rör bolagets verksamhet framstår som naturligt. Handlingar som bolaget innehar men som inte alls rör bolagets verksamhet – det skulle t.ex. kunna vara handlingar som bolaget förvarar för annans räkning eller handlingar som någon kvarglömt hos bolaget – omfattas förstås inte av insynsrätten. Men insynsrätten omfattar alltså inte heller vilka handlingar som helst som rör bolagets verksamhet. För att en aktieägare ska ha rätt att få del av handlingarna krävs att aktieägaren behöver dem för att kunna bedöma antingen i) ett visst ärende som ska behandlas vid en bolagsstämma eller ii) bolagets ställning och resultat.

Att avgöra vilka handlingar som behövs för att bedöma ett ärende som ska behandlas vid en förestående bolagsstämma – men som i och för sig inte behöver ha någon betydelse för en bedömning av bolagets ställning eller resultat – torde sällan vålla några större bekymmer. Det kan t.ex. röra sig om att det på en extra bolagsstämma som styrelsen har kallat till ska behandlas ett ärende om att ändra bolagets bolagsordning i något avseende. Om bolaget innehar handlingar som har betydelse för aktieägarnas bedömning av förslagens lämplighet omfattas dessa av aktieägarnas insynsrätt.

Desto svårare kan det vara att avgöra vad det är för bedömning av ”bolagets ställning och resultat” som ska kunna göras och vilka handlingar som aktieägaren har rätt att ta del av för att göra den bedömningen. När oenighet uppkommer mellan ägare och bolag rörande insynsrättens omfattning är det enligt min erfarenhet det som är den stora tvistefrågan. Frågan diskuteras utförligt i avsnitt 4.

Ett annat förekommande tillämpningsproblem är att avgöra mot vem en talan ska riktas i det fallet att bolagsledningen inte frivilligt låter en aktieägare ta del av de handlingar som han eller hon anser sig ha rätt att ta del av. Den frågan adresseras i avsnitt 5.

På vilka bolag 7 kap. 36 § ABL är tillämplig råder det förstås ingen tvekan om. En särskild fråga är dock om avgränsningen är den lämpligaste. En diskussion om den saken förs i avsnitt 6.

4. Vilka handlingar omfattas av insynsrätten?

Åsikterna om vilka handlingar som en aktieägare har rätt att ta del av enligt bestämmelsen går starkt isär. Bland praktiker utgörs ytterligheterna å ena sidan av uppfattningen att insynsrätten omfattar praktiskt taget varje handling som bolaget innehar och å andra sidan av uppfattningen att den i princip endast omfattar handlingar av vilka det omedelbart går att utläsa bolagets finansiella ställning och resultat (balans- och resultaträkningar och på sin höjd balans- och resultatrapporter per kvartal eller månad).

Den som vill hävda att insynsrätten omfattar i stort sett alla handlingar som bolaget innehar har framför allt två argumentationslinjer. Den första har sin grund i ett enligt min mening olyckligt formulerat uttalande som 1974 års bolagskommitté gjorde beträffande *insynsrätten i andelsbolag* och vilka handlingar som kan krävas för att bedöma andelsbolagets ställning. Sedan införandet av insynsrätten i aktiebolagslagen har uttalandet på flera håll kommit att upprepas såsom gällande rätt för *insynsrätten i aktiebolag*. Den andra argumentationslinjen är att insynsrätten skulle syfta till att i princip jämställa ”fåmansbolag” med förhållandena i *handelsbolag*, där delägarna har en obegränsad insyn i bolagets verksamhet.¹⁵

Det finns anledning att se närmare på dessa argument (avsnitt 4.1 och 4.2) för att sedan diskutera vilka handlingar som faktiskt skulle kunna aktualiseras (avsnitt 4.3).

4.1 Uttalandet av 1974 års bolagskommitté och begreppet ”bolagets ställning”

1974 års bolagskommitté föreslog att *upplysningsplikten* skulle omfatta sådan information som kunde ”inverka på bedömandet av bolagets årsredovisning och dess ställning i övrigt”, medan *insynsrätten* skulle omfatta ”böcker, räkenskaper och andra handlingar” som krävdes för att bedöma ”bolagets ställning”. Det framstår som rimligt att i uttrycket ”årsredovisning och dess

¹⁵ Jfr t.ex. tidigare upplagor av Erik Nereps och Per Samuelssons kommentar till ABL, Karnovs djupkommentar, 2013, 7 kap. 36 §, p. 36.1, där det sägs att syftet är att ”i viss mån” jämställa de mindre aktiebolagen med förhållandena i handelsbolag.

ställning i övrigt” uppfatta *bolagets ställning i övrigt* som att upplysningsplik-ten skulle ta sikte på handlingar som rör just bolagets *finansiella* ställning. Såväl språkligt som systematiskt kan det då vara svårt att uppfatta ”bolagets ställning” i fråga om insynsrätten som att det skulle avse något annat.

Bolagskommittén uppgav dock i sitt delbetänkande att den föreslagna insynsrätten innebar att en andelsägare skulle ha rätt att ta del av ”bokföring, korrespondens, protokoll, rapporter, analyser, avtal, orderböcker m.m. som kan finnas hos bolaget”.¹⁶ Att bokföring och avtal kan ha betydelse för en bedömning av ett bolags finansiella ställning framstår som naturligt, men att korrespondens, protokoll, rapporter och analyser generellt skulle ha sådan betydelse ter sig långsökt. Mot den bakgrunden kan det ifrågasättas om det andelsägaren med handlingarnas hjälp skulle kunna bedöma bara var bolagets *finansiella* ställning eller om det var bolagets ställning i största allmänhet, må det vara fråga om bolagets rykte, marknadsposition, ställning som arbetsgivare, kundnöjdhet, ställning i etiska, miljömässiga eller CSR-frågor eller något annat.

Bolagskommitténs uttalande har satt stark prägel på synen på insynsrättens omfattning. Ett viktigt skäl till det är de ledande lagkommentarernas återgivande av uttalandet. I Norstedts-kommentaren sägs om saken följande:¹⁷

”Aktieägare i fåmansbolag ska, utan samband med bolagsstämma, kunna ta del av böcker, räkenskaper och andra handlingar i bolaget, såsom korrespondens, protokoll, rapporter, analyser, avtal, orderböcker m.m. [...] Aktieägaren måste dock ha för avsikt att ta reda på bolagets ställning eller förbereda sig inför ett stämмоöreende.”

I Lexino-kommentaren går författarna ett steg längre:¹⁸

”Varje aktieägare i bolaget har rätt att [...] utanför bolagsstämman få del av exempelvis bolagets böcker, räkenskaper och andra handlingar, inklusive kor-

¹⁶ SOU 1978:66, s. 200. Uttalandet formulerades alltså inte som en uppräknin- g av handlingar som, beroende på deras innehåll, *skulle kunna* omfattas av insynsrätten. Istället ger formuleringen intryck av (och har av många uppfattats som) att detta är handlingar som andelsägaren alltid skulle ha rätt att ta del av (och att det därtill finns ytterligare handlingar som andelsägaren kan ha rätt att ta del av).

¹⁷ Andersson, S., Johansson, S. och Skog, R., Aktiebolagslagen (Norstedts Juridik, 2019-06-01), p. 7:36.1.

¹⁸ Nerep, E., Adestam, J. och Samuelsson, P., Aktiebolagslag (Lexino, 2019-07-01), 7 kap. 36 §, p. 2.1.

respondens, protokoll, rapporter, analyser, avtal, orderböcker, se SOU 1978:66 s. 200. Aktieägarens begäran [...] måste grundas på en avsikt [...] att bilda sig en uppfattning om bolagets ställning eller resultat. En sådan avsikt får antas föreligga, och ska styrelsen vägra att efterkomma aktieägarens begäran finns egentligen endast möjligheten att enligt paragrafens tredje stycke hänvisa till påtaglig risk för allvarlig skada.”

Kommentarerna hänför sig alltså till förarbetsuttalandet i SOU 1978:66. Några senare förarbetsuttalanden om saken finns inte. När insynsrätten infördes i aktiebolagsrätten 1980 berördes inte överhuvudtaget frågan om vilka handlingar rätten skulle omfatta.¹⁹

Inför 1998 års lagrevision uttalade Aktiebolagskommittén följande beträffande *upplysningsplikten*s omfattning (mina kursiveringar):²⁰

”[Rätten att begära upplysningar] gäller [...] förhållanden som kan inverka på bedömningen av bolagets årsredovisning eller bolagets ställning i övrigt. Med uttrycket ”ställning i övrigt” får anses åsyftas bolagets ekonomiska ställning. Aktieägare skall kunna få kännedom om sådana förhållanden som har betydelse för bedömningen av *aktiernas värde* och det därav beroende *ekonomiska utfallet* av den investering som aktieägaren gjort. Rätten att begära upplysningar är inte föreskriven för att aktieägare skall kunna fullfölja andra, för bolagets intressen främmande ändamål.”

I samma avsnitt i allmänmotiveringen behandlade kommittén också *insynsrätten* – som från och med nu skulle regleras i en separat bestämmelse, skild från bestämmelsen om upplysningsplikten – men uttalade då ingenting om hur ”bolagets ställning” skulle uppfattas i den bestämmelsen.

I den proposition som sedan följde på SOU 1995:44 anfördes följande beträffande *upplysningsplikten* (i numera 7 kap. 32 § ABL):²¹

”I den tidigare gällande paragrafen uttrycktes den under punkten 2 behandlade ekonomiska upplysningskyldigheten på det sättet att den avsåg förhållanden som kan inverka på bedömningen av ”bolagets årsredovisning och dess ställning i övrigt”. Detta uttryck har i förevarande paragraf ersatts med uttrycket ”bolagets ekonomiska situation”. I paragrafen har vidare begreppet ”förfång” ersatts med det modernare begreppet ”skada”. Några ändringar i sak har inte åsyftats med dessa ändringar av terminologin.”

¹⁹ Se prop. 1979/80:143, s. 106 f. och 179.

²⁰ SOU 1995:44, s. 173.

²¹ Prop. 1997/98:99, s. 242.

Om *insynsrätten* uttalades i samma proposition följande (mina kursiveringar):²²

”I tidigare lagtext har aktieägarnas insynsrätt gällt handlingar som behövs för bedömningen av [...] bolagets ”ställning”. Detta har kunnat ge *den felaktiga uppfattningen* att insynsrätten enbart gällt sådana handlingar som är nödvändiga för bedömningen av bolagets *förmögenhetsställning*. I den nya lagtexten har därför i stället begreppsparet ”ställning och resultat” använts [...]”

Det är inte självklart hur uttalandet ska tolkas. Det skulle kunna uppfattas som att uttrycket ”bolagets ställning” avser just bolagets finansiella ställning – dess förmögenhetsställning – i snäv mening (en bild av dess tillgångar och skulder och ingenting annat), men att insynsrätten omfattar eller genom lagändringen i alla fall *ska* omfatta mer än så, nämligen även bolagets resultat. I så fall kan det hävdas att insynsrätten *enbart* skulle omfatta handlingar som behövs för en bedömning av just bolagets förmögenhetsställning och dess resultat (dvs. inte underliggande finansiellt material, nyckeltal m.m.). Uttalandet kan dock också tolkas som att uttrycket ”bolagets ställning” *i sig* innefattar mer än bara en bild av bolagets förmögenhetsställning (tillgångar och skulder) och att tillägget ”och resultat” gjordes enbart i förtydligande syfte och inte med någon avsikt att uttömmande förklara vad som avses med ”bolagets ställning”.

Det är inte heller lätt att förstå skillnaderna i terminologi som lagtexten fick genom dessa ändringar. I 7 kap. 32 § ABL talas nu om att upplysningsplikten ska möjliggöra en bedömning av ”*bolagets ekonomiska situation*”, medan 7 kap. 36 § ABL anger att insynsrätten ska möjliggöra en bedömning av ”*bolagets ställning och resultat*”. Är det samma sak och varför används i så fall olika begrepp? Eller är ”bolagets ekonomiska situation” kanske ett vidare begrepp än bara ”bolagets ställning och resultat”?

Oavsett hur det förhåller sig med den saken bör det åtminstone kunna konstateras att uttrycket ”bolagets ställning” i 7 kap. 36 § ABL avser bolagets *finansiella* ställning och inte bolaget ställning i något annat avseende.

En lagsystematisk tolkning ger också stöd åt en sådan slutsats. Uttrycket ”bolagets ställning” förekommer på flera håll i ABL och avser där ingenting annat än just bolagets *finansiella* ställning, se t.ex. 9 kap. 31 § ABL (om revisionsberättelsens innehåll) och 17 kap. 5 § ABL (om lämnande av gåva).²³

²² Prop. 1997/98:99, s. 247.

²³ Se även bestämmelserna om kompletterande information i samband med en emission, 12 kap. 7 §, 13 kap. 6 §, 14 kap. 8 § och 15 kap. 8 § ABL.

I försiktighetsregeln i 17 kap. 3 § 2 st. ABL talas också om att, vid en värdeöverföring, hänsyn måste tas till bland annat ”bolagets konsolideringsbehov, likviditet och ställning i övrigt”. Även där måste det rimligen vara bolagets *finansiella* ställning som avses.

En annan fråga i sammanhanget är *per vilken tidpunkt* aktieägaren med handlingarnas hjälp ska kunna göra sin bedömning av bolagets ställning och resultat. Omfattar insynsrätten en rätt att erhålla handlingar för att kunna bedöma bolagets ställning och resultat även för tre, fem eller tio år sedan eller är det bara fråga om att kunna göra en bedömning av bolagets *aktuella* ställning och resultat? Svaret på den frågan är inte heller givet. Upplyningsplikten på bolagsstämma torde syfta till att ge aktieägarna möjlighet att bringa klarhet i bolagets nuvarande ställning inför beslutsfattandet om räkenskapernas fastställande, vinstutdelning och ansvarsfrihet. Det kan knappast heller råda någon tvekan om att det i de tidigare nämnda bestämmelserna i 9 kap. 31 §, 12 kap. 7 §, 13 kap. 6 §, 14 kap. 8 §, 15 kap. 8 §, 17 kap. 3 § och 17 kap. 5 § ABL är bolagets *aktuella* ställning som avses. Det kan då framstå som naturligt att motsvarande gäller enligt 7 kap. 36 § ABL. Det skulle i så fall innebära att bestämmelsen ger en aktieägare rätt att ta del bara av material som är nödvändigt för att bedöma bolagets nuvarande finansiella ställning och resultat.²⁴

Om aktieägarens insynsrätt skulle begränsa sig till att kunna göra en bedömning av aktiernas substansvärde – dvs. bolagets faktiska förmögenhetsställning (tillgångarnas och skuldernas *storlek*) – respektive det ekonomiska utfallet – dvs. bolagets faktiska resultat (intäkternas och kostnadernas *storlek*) – skulle det strängt taget inte spela någon roll *vilka* tillgångar och skulder bolaget har eller *vilka* intäkter och kostnader bolaget har haft. Även om bolaget har haft helt rörelsefrämmande kostnader (t.ex. ersättningar till en majoritetsägare utan nytta för bolaget) är ju bolagets ställning och resultat just vad de är. En sådan tolkning av bestämmelsen skulle dock göra insynsrätten tämligen meningslös och kan därför knappast vara riktig.

²⁴ Bokföring för innevarande och möjligen föregående räkenskapsår bör i så fall omfattas, men sannolikt inte bokföring för tidigare räkenskapsår än så. En annan sak är att ett avtal som bolaget har ingått för många år sedan alltså kan ha betydelse för en bedömning av bolagets nuvarande ekonomiska ställning och att detta därför omfattas av insynsrätten.

4.2 Jämförelser med kontrollrätten i handelsbolag

Som nämnts tidigare hämtade förarbetena sin inspiration till reglerna om den aktiebolagsrättsliga insynsrätten från bl.a. insynsrätten i handelsbolag. Frågan är om en aktieägares rätt till insyn i aktiebolag med högst tio ägare kan jämföras med en bolagsmans rätt till insyn i handelsbolag.

I ett handelsbolag har som en utgångspunkt varje bolagsman rätt att vidta förvaltningsåtgärder och därmed en självklar rätt till insyn i bolagets alla angelägenheter. Därtill gäller en särskild, lagstadgad insynsrätt (kontrollrätt) även för en bolagsman som inte deltar i förvaltningen av bolaget. Sålunda föreskrivs i den tvingande bestämmelsen i 2 kap. 5 § HBL att även en bolagsman som är utesluten från förvaltningen har rätt att ”granska bolagets räkenskaper och att få kännedom om bolagets angelägenheter”.

Den handelsbolagsrättsliga insynsrätten har beskrivits som obegränsad. En bolagsman som är utestängd från förvaltningen har således enligt bestämmelsen rätt att ta del av alla bolagets handlingar och rätt till all bolagets information, inklusive rena affärshemligheter.²⁵ Insynsrätten begränsas med andra ord inte av att det kan vara fråga om information som skulle kunna skada bolaget om den delas med bolagsmannen. I kunskaphänseende är bolagsmannen att identifiera med bolaget. Däremot gäller att bolagsmannen vid utövandet av sin insynsrätt har att iaktta sin lojalitetsplikt mot bolaget. Om bolagsmannen skulle orsaka bolaget skada genom att sprida informationen vidare kan bolagsmannen bli skadeståndsskyldig mot bolaget.

Insynsrätten enligt HBL är uppenbarligen väsentligt mer långtgående än insynsrätten i ABL. Det går alltså inte att jämföra en aktieägares rätt till insyn i bolag med högst tio ägare med en bolagsmans insynsrätt i ett handelsbolag. Ett avgörande skäl till det är att aktieägaren är ett från bolaget helt fristående subjekt, utan någon skyldighet att vara lojal mot bolaget.²⁶ Några långtgående paralleller med *handelsbolagsrätten* låter sig mot den bakgrunden inte göras.

²⁵ Se Lindskog, S., *Lagen om handelsbolag och enkla bolag. En kommentar.* (Norstedts Juridik, 2019-03-01), 2:5, p. 4.1.1 och 4.2.1. Undantagen är mycket begränsade, se t.ex. a.a., 2:15, p. 4.1.2.

²⁶ En annan sak är att aktieägare på kontraktuell grund kan ha lojalitetsplikt gentemot *varandra* på grund av ett ingånget aktieägaravtal, se Östberg, J., *Om aktieägares lojalitetsplikt*, SvJT 2018, s. 265 ff.

4.3 Något om vilka handlingar som kan komma ifråga

Även om det skulle förhålla sig på det viset att insynsrätten endast omfattar handlingar som krävs för att bedöma bolagets aktuella finansiella ställning och resultat (och handlingar som behövs för att bedöma ett stämмоörening) och även om vi vet att denna rätt är mindre omfattande än kontrollrätten enligt HBL är det alltså svårt att avgöra vilka handlingar som faktiskt kan komma i fråga. Det är naturligtvis omöjligt att säga vilka handlingar det skulle röra sig om i det enskilda fallet, men det kan ifrågasättas om det är rimligt att generellt utgå från att det *bland annat* är ”bokföring, korrespondens, protokoll, rapporter, analyser, avtal, orderböcker”.²⁷

Det torde tillhöra ovanligheterna att innehållet i korrespondens (t.ex. e-postmeddelanden) i sig har betydelse för en bedömning av bolagets finansiella ställning och resultat. Om så någon gång skulle vara fallet omfattas brevet eller meddelandet förvisso av insynsrätten, men det kan framstå som en rimligare utgångspunkt, än den som 1974 års bolagskommitté gav uttryck för, att korrespondens inte generellt omfattas av insynsrätten.

Vanligare bör det i och för sig vara att innehållet i ett styrelseprotokoll (eller andra protokoll över beslut i bolagets ledning)²⁸ kan ha betydelse för en bedömning av bolagets finansiella ställning och resultat, men någon rätt att utan vidare ta del av alla protokoll torde insynsrätten inte innebära.

Det kan också ifrågasättas om *alla* avtal som bolaget har ingått omfattas av insynsrätten. Ordinära avtal med bolagets IT-leverantör, hyresvärd och städfirma bör, liksom sedvanliga anställningsavtal och andra liknande för bolaget vanliga avtal inom ramen för bolagets löpande förvaltning bidra knappast i sig till att förklara bolagets ekonomiska ställning eller resultat och skulle därför kunna tänkas falla bort.

Som framgår av lagtexten är rätten att få del av bolagets *räkenskaper* också begränsad till sådana handlingar som faktiskt behövs för en bedömning av bolagets ställning och resultat. Rimligen måste insynsrätten omfatta fler räkenskapshandlingar än enbart bolagets balans- och resultaträkning, men vilka? Bolagets grund- och huvudbokföring bör förmodligen räknas dit.²⁹ Men skulle alla handlingar som tillhör bolagets bokföring eller som

²⁷ Se avsnitt 4.1 ovan och SOU 1978:66, s. 200.

²⁸ Protokoll från bolagsstämma ska hållas tillgängligt för aktieägarna redan enligt bestämmelsen i 7 kap. 49 § ABL.

²⁹ Som påpekats tidigare kan insynsrätten tänkas omfatta endast sådana räkenskaper och andra handlingar som krävs för att bedöma bolagets *aktuella* ställning och resultat. Det framstår mot den bakgrunden som tveksamt att en aktieägare skulle ha rätt att med stöd

ryms inom begreppet ”räkenskapsinformation” i 1 kap. 2 § bokföringslagen (1999:1078) – t.ex. varje bokföringsverifikation och varje handling som en verifikation må hänvisa till – krävas för en bedömning av bolagets ställning och resultat? Förmodligen inte. Endast sådana verifikat och andra handlingar som faktiskt behövs för bedömningen omfattas av insynsrätten. En aktieägare som efter en genomgång av grund- och huvudbok konstaterar att ett visst verifikat har eller kan ha betydelse för bedömningen av bolagets ställning (aktiernas värde) eller resultat (bolagets vinst) bör ha rätt att ta del av verifikatet, men någon generell rätt att ta del av alla verifikationer föreligger knappast.

En återkommande fråga är om aktieägaren endast har rätt att få del av skriftliga handlingar eller även elektroniskt lagrad information. Ordalydelsen i 7 kap. 36 § ABL – som ju föreskriver en rätt att ta del av räkenskaper och andra *handlingar* som rör bolagets verksamhet och en rätt att erhålla behövliga *kopior* – skulle kunna uppfattas som att insynsrätten endast omfattar skriftliga handlingar. Samtidigt skulle det i vår alltmer papperslösa värld innebära att insynsrätten skulle riskera att bli poänglös. Det kan också konstateras att handelsbolagsmans rätt enligt 2 kap. 5 § HBL att granska bolagets räkenskaper och att få kännedom om bolagets angelägenheter anses omfatta ”all lagrad information oberoende av medium” och att detsamma gäller för en granskare som förordnats enligt reglerna i 10 kap. 21–22 §§ ABL.³⁰ Det är numera också klarlagt att rättegångsbalkens regler om edition, som enligt lagtexten i 38 kap. 2 § tar sikte på ”skriftlig handling” som någon innehar, innebär en rätt inte bara att utfå utskrifter av elektroniskt lagrad information, utan att edition också kan avse ett tillhandahållande i elektronisk form av elektroniskt lagrad information.³¹ Mot den bakgrunden bör en aktieägare med stöd av 7 kap. 36 § ABL i regel ha rätt att få del av utskrifter eller till och med en digital kopia av t.ex. bolagets elektroniskt förda grund- och huvudbok.

Det förefaller oklart om insynsrätten gäller även handlingar som ett *dotterföretag* innehar. Upplyningsplikten i 7 kap. 32 § ABL omfattar uttryckligen bolagets förhållande till annat koncernföretag och dotterföretags förhål-

av 7 kap. 36 § ABL utkräva bokföring längre tillbaka i tiden än avseende något eller på sin höjd ett par räkenskapsår.

³⁰ Se Lindskog, S., *Lagen om handelsbolag och enkla bolag*. (Norstedts Juridik, 2019-03-01), 2:5, p. 4.2.1. och Lindskog, S., *Särskild granskning enligt aktiebolagslagen*, (Norstedts Juridik, 2013), p. 6.4.1.

³¹ Högsta domstolens beslut av den 2 april 2020 i mål nr Ö 2232-19.

landen. En granskning enligt reglerna i 10 kap. 21–22 §§ ABL kan också omfatta förhållanden i dotterföretag till det aktiebolag på vars bolagsstämma granskningsförslaget lagts fram.³² Något motsvarande stadgande finns dock inte i 7 kap. 36 § ABL, vilket skulle tala för att insynsrätten endast omfattar handlingar som innehas av det bolag i vilket efterfrågande aktieägare är aktieägare. Därmed skulle det vara mycket enkelt för den bolagsstyrelse som vill undandra handlingar från aktieägarnas insynsrätt att sätta hela eller delar av verksamheten ”på bolag” i ett dotterföretag och därmed åstadkomma just det. Det framstår inte som en rimlig ordning.

5. Mot vilken part ska en talan riktas?

Om styrelsen och VD vägrar att låta en aktieägare ta del av handlingar som aktieägaren anser sig ha rätt att få del av enligt 7 kap. 36 § ABL har aktieägaren möjlighet att med Kronofogdemyndighetens hjälp framtvinga ett utfående av handlingarna genom handräckning. Om styrelsen och VD skulle motsätta sig ett utlämnande (t.ex. med hänvisning till att insynsrätten inte omfattar handlingarna i fråga eller att ett utlämnande skulle medföra en påtaglig risk för allvarlig skada för bolaget) är aktieägaren hänvisad till att väcka talan vid domstol om saken.

Men mot vem ska aktieägaren i så fall väcka talan?

Med hänsyn till att de handlingar som det är fråga om ägs och innehas av aktiebolaget framstår det som naturligt att det skulle vara mot bolaget en sådan talan ska väckas. I förarbetena och den skrala rättspraxis som finns på området har man dock intagit en annan ståndpunkt.

Vid införandet av motsvarigheten till 7 kap. 36 § ABL i 1975 års aktiebolag behandlades frågan om vilken part en talan skulle riktas mot inte alls i motiven. Första och hittills enda gången frågeställningen adresserats i förarbetena är i prop. 1997/98:99 (där insynsrätten utvidgades till att också kunna utövas genom ombud och med stöd av biträde). Som ett skäl för att inte, såsom kommittén hade föreslagit, straffsanktionera bestämmelsen anfördes där följande (min kursivering):³³

³² 10 kap. 22 § 2 st. ABL hänvisar till 10 kap. 7 § ABL, av vilken följer att styrelsen och VD i det granskade bolaget ska lämna den särskilda granskaren de upplysningar granskaren begär och att samma skyldighet åvilar styrelsen och VD i ett dotterbolag. I Ds 2015:25 föreslås ett förtydligande på den här punkten, se s. 51 f. Se också Lindskog, S., Särskild granskning enligt aktiebolagslagen, 2013, p. 2.4.

³³ Prop. 1997/98:99, s. 118 f.

”En aktieägare som anser att bolagsledningen utan rätt hindrar honom från att utöva insyn i bolaget kan föra talan inför domstol med yrkande om att han skall beredas tillfälle att ta del av berörda handlingar. I samband härmed kan aktieägaren begära att domstolen *förpliktar bolagsledningen* att tillhandahålla handlingarna vid äventyr av vite.”

Varför talan i ett sådant fall skulle riktas mot bolagsledningen och inte mot bolaget utvecklades inte i propositionen. Några vägledande prejudikat som behandlar frågan finns inte. I Norstedts-kommentaren till ABL upprepas förarbetsuttalandet okommenterat.³⁴ I de få fall där frågan aktualiserats i praxis har domstolarna rättat sig blint efter uttalandet.

I ett mål från 2006 konstaterade Hovrätten för Västra Sverige, med hänvisning till propositionsuttalandet, att talan ska föras mot bolagsledningen.³⁵ Hovrätten drog därefter den något överraskande slutsatsen att eftersom talan ska riktas mot bolagsledningen, hade käranden väckt talan mot fel part när det var VD som hade stämts. Aktieägarens talan ogillades därför. Även om det är svårt att dela hovrättens uppfattning att VD inte skulle tillhöra bolagsledningen, var det säkert alldeles riktigt att, med hänvisning till den begränsning som VD:s löpande förvaltning innebär, konstatera att VD inte kan föreläggas att lämna ut det mycket omfattande material som aktieägaren hade efterfrågat i målet.

I en dom 2009 fastställde Hovrätten över Skåne och Blekinge tingsrättens domslut av innebörd att en talan om utfående av handlingar inte kan riktas mot bolaget.³⁶ Utan egna domskäl i sak instämde hovrätten i tingsrättens bedömning. Tingsrätten menade för sin del att såväl ordalydelsen i 7 kap. 36 § ABL som förarbetsuttalandet i prop. 1997/98:99 ger vid handen att en talan av det aktuella slaget ska riktas mot bolagsledningen och inte mot bolaget. Som ytterligare argument för sin ståndpunkt anförde tingsrätten följande:

”Detta framstår som en rimlig ordning med hänsyn till att de återopade bestämmelserna är en del av det skydd som minoritetsägare har mot majoritetsägare i ett aktiebolag. Skyddet är inte uppställt i förhållande till bolaget som sådant utan i förhållande till majoritetsägarna. En av minoritetsägare mot bolaget förd talan skulle i fall av bifall också kunna drabba minoritetsägaren själv såsom delägare av

³⁴ Andersson, S., Johansson, S. och Skog, R., Aktiebolagslagen (Norstedts Juridik, 2019-06-01), 7:36.1.

³⁵ Hovrättens för Västra Sverige dom av den 4 januari 2006 i mål nr T 3780-05.

³⁶ Hovrättens över Skåne och Blekinge dom av den 31 mars 2009 i mål nr T 1914-07.

bolaget, inte minst i rättegångskostnadshänseende. Tingsrätten anser alltså att en talan som den förevarande rätteligen skall riktas mot bolagsledningen.”

Resonemanget är inte invändningsfritt. Det kan knappast råda något tvivel om att det skydd insynsrätten avser att ge minoritetsaktieägare i första hand är uppställt i förhållande till bolaget och dess ledning och alltså inte mot aktieägarmajoriteten (även om det förstås indirekt kan vara fallet). Att en minoritetsägare skulle kunna drabbas i rättegångskostnadshänseende om minoritetsägaren förde sin talan mot det bolag som han eller hon själv äger aktier i är knappast ett bärande argument och inte heller nödvändigtvis riktigt. Så är fallet även vid t.ex. en klandertalan mot ett bolagsstämmbeslut eller vid en tvist om minoritetsutdelning enligt 18 kap. 11 § ABL. Om en minoritetsägare vinner framgång med en sådan talan mot bolaget kan det dock i sin tur också aktualisera skadeståndsskyldighet gentemot bolaget för styrelseledamöterna eller de aktieägare som fattat ett oriktigt beslut.

Det finns även flera praktiska invändningar mot att bolagets styrelse skulle vara rätt svarandepart i en tvist om utfående av handlingar enligt 7 kap. 36 § ABL.

Styrelsen kan inte som kollektivt bolagsorgan vara svarande i en rättegång. Istället måste de fysiska personer som utgör styrelsens ledamöter instämmas. Det kan då förhålla sig så att en eller flera ledamöter (men inte majoriteten) i och för sig aldrig har haft några invändningar mot att handlingarna lämnas ut. Ska dessa ändå stämmas in?

En mer avgörande invändning är följande. Låt säga att minoritetsägarens begäran har gott fog för sig och att minoritetsägaren därför vinner målet och får en dom i sin hand enligt vilken styrelseledamöterna A, B och C vid äventyr av vite förpliktas att tillhandahålla vissa angivna handlingar. Innan minoritetsägaren har hunnit begära handräckning har emellertid A, B och C avträtt som ledamöter och aktieägarmajoriteten istället utsett D, E och F till ledamöter. Eftersom A, B och C inte längre har tillgång till bolagets handlingar kan domslutet inte verkställas och knappast heller vite aktualiseras. Visserligen har minoritetsägaren i detta fall förmodligen fått ersättning för sina rättegångskostnader, men några handlingar får han eller hon inte del av.

Skulle en ny tvist inledas mot D, E och F är det troligt att samma taktik upprepas.³⁷ Någon verkningfull sanktion mot förfarandet torde inte finnas.³⁸

Som nämnts uttalades i förarbetena vid införandet av *insynsrätten* 1980 inte något alls om mot vilken part en talan av detta slag skulle riktas. Vid en närmare betraktelse av tillkomsthistorien bakom reglerna om styrelsens *upplysningsplikt* och äldre rättspraxis på *det* området talar dessa för att en aktieägare, som i motsats till styrelsen anser att en begärd upplysning kan lämnas utan väsentlig skada för bolaget, kan föra talan inför domstol med yrkande om att få ut den begärda upplysningen – och att talan då ska väckas mot bolaget.³⁹ Eftersom insynsrätten kan sägas vara en utbyggnad av upplysningsplikten talar det med viss styrka för att bolaget borde vara rätt svarandepart inte bara i tvister om upplysningsplikten, utan även i tvister om insynsrätten (särskilt som bestämmelserna om upplysningsplikten, till skillnad från insynsrättsregeln, klart utpekar bolagsledningen som de handlingspliktiga).⁴⁰ Det kan mot den bakgrunden inte uteslutas att uttalandet i prop. 1997/98:99 inte var något annat än ett olyckligt misstag av förarbetsförfattarna.

Faktum kvarstår dock. Förarbetsuttalandet och två hovrättsdomar gör det osannolikt att en domstol skulle godta att talan väcks mot bolaget med mindre än att Högsta domstolen har underställts frågan och ställt saken till rätta eller att lagbestämmelsen justerats. Ingetdera framstår som nära förestående.⁴¹

³⁷ Exemplet är inte akademiskt. Jag har själv vid en muntlig förberedelse för några år sedan av svarandeombudet fått förklarat för mig att om min huvudman skulle vinna tvisten skulle hans huvudmän lämna styrelsen och domen bli meningslös. Motsvarande problem för en granskare har uppmärksammats i Ds 2015:25, se s. 49 f.

³⁸ Ytterst skulle sanktionerna vid majoritetsmissbruk i 25 kap. och 29 kap. ABL kunna aktualiseras, men någon lättframkomlig väg är det inte. Jfr NJA 2018 s. 545.

³⁹ Se NJA 1923 s. 284 och NJA 1933 s. 168 samt vidare kommentaren till ABL av Nerep, E., Adestam, J. och Samuelsson, P. (Lexino 2019-07-01), 7 kap. 36 §, p. 3.2.

⁴⁰ Almlöf utgår för sin del från att det är mot bolaget talan ska väckas, se Almlöf, H., Bolagsorganens reglering och dess ändamålsenlighet – En aktiebolagsrättslig studie om ägarledda bolag, 2014, s. 301. Inom handelsbolagsrätten anses den handelsbolagsman som förvägras sin kontrollrätt enligt 2 kap. 5 § HBL ha att vända sig mot just bolaget, se Lindskog, S., Lagen om handelsbolag och enkla bolag. En kommentar. (Norstedts Juridik, 2019-03-01), 2:5, p. 6.1.1.

⁴¹ I Ds 2015:25 lämnas förslag till en justering av 10 kap. 7 § ABL av samma skäl. I den mån det förslaget blir föremål för en proposition skulle förslag till justeringar av lagtexten också i 7 kap. 32 § och 36 § ABL på den här punkten vara på sin plats.

6. Tillämpningsområdet för 7 kap. 36 § ABL

Som nämnts tidigare finns det i motiven ingen diskussion kring eller förklaring till varför insynsrätten ska gälla just i bolag med högst tio aktieägare. I samband med att insynsrätten infördes 1980 uttalades i propositionen ingenting mer än följande:⁴²

”Bestämmelserna, som avser att tillgodose minoritetsaktieägarnas behov av insyn i mindre bolag, bör gälla i aktiebolag med högst tio aktieägare.”

Bortsett från att tio i och för sig är en jämn och fin siffra är det svårt att förstå gränsdragningen. Om insynsrätten är viktig för minoritetsaktieägares möjligheter att göra gällande sina rättigheter och bevaka att de regler som uppställts till skyddande av dem framstår det som rimligt att avgöra i vilka bolag behovet av en sådan insynsrätt är som störst. En godtycklig gräns vid bolag med tio ägare förefaller ogenomtänkt. Minoritetens skyddsbehov har typiskt sett inte att göra med hur många ägare bolaget har. Behovet kan vara stort i ett bolag med två ägare (särskilt – men inte bara – om den ene har ett större ägande än den andre), men behovet kan vara precis lika stort eller större i ett bolag med nio, elva eller arton delägare.⁴³

Bestämmelsen om insynsrätt tog ursprungligen sikte på ”mindre bolag”. Även om begreppet kan ges flera olika innebörder finns det knappast anledning att i och för sig ifrågasätta den utgångspunkten som sådan. I förarbetena har det ibland också talats om att bestämmelsen gäller för ”fåmansbolag”.⁴⁴ Alldeles klart vad som avses med det begreppet är det dock inte.⁴⁵ Någon koppling till skatterättens ”fåmansföretag” och definitionen av det begreppet är säkerligen inte avsedd och knappast heller lämplig.⁴⁶

I vilka bolag bör då behovet av en insynsrätt för minoritetsaktieägarna vara som störst? Ja, allra störst bör väl behovet vara i de bolag som inte har någon revisor. I bolag som *har* en utsedd revisor har minoritetsägarna i

⁴² Prop. 1979/80:143, s. 106.

⁴³ Att gränsdragningen vid bolag med högst tio aktieägare är olämplig illustreras också av att det i praktiken har förekommit att, när en aktieägare i ett sådant bolag har gjort gällande sin insynsrätt mot bolaget, andra ägare i bolaget har fördelat sina aktier på fler händer eller beslutat om en riktad aktieemission, så att antalet ägare kommit att överstiga tio.

⁴⁴ Se t.ex. prop. 1997/98:99, s. 118 f.

⁴⁵ I förarbetena till 1975 års aktiebolagslag avsågs med begreppet ”fåmansbolag” sådana bolag vars aktier *till minst 75 procent* direkt eller indirekt innehas av högst tio personer, se prop. 1975:103, s. 73.

⁴⁶ Jfr 56 kap. 2 § inkomstskattelagen (1999:1229).

alla fall ett externt organ som under eget skadeståndsansvar har att granska bolagets räkenskaper och styrelsens och VD:s förvaltning för att därefter rapportera sina observationer till aktieägarna.

I bolag som saknar revisor finns ingen professionell kontroll av vare sig räkenskaper eller bolagets förvaltning. I dessa bolag begränsar sig minoritetsägarnas möjligheter till insyn typiskt sett till innehållet i styrelsens och VD:s årsredovisning och till styrelsens och VD:s upplysningsplikt vid bolagets årsstämma.⁴⁷ Att ge minoritetsägarna i dessa bolag en insynsrätt i linje med den som framgår av 7 kap. 36 § ABL kan därför framstå som motiverat.

Samtidigt skulle en gränsdragning vid de bolag som faktiskt inte har någon revisor innebära att det skulle vara upp till aktieägarmajoriteten i minde bolag att avgöra om den vill tillåta insyn (genom att ta in en bestämmelse i bolagsordningen om att bolaget inte ska ha revisor) eller om den föredrar att inte tillåta insyn och istället låta bolaget ha revisor. Det skulle kunna tala för att istället ge ägare insynsrätt i samtliga bolag som inte *måste* ha revisor.

Bolag som inte måste ha revisor är enligt 9 kap. 1 § ABL privata aktiebolag som inte uppfyller mer än ett av följande villkor:

- medelantalet anställda i bolaget har under vart och ett av de två senaste räkenskapsåren uppgått till mer än 3,
- bolagets redovisade balansomslutning har för vart och ett av de två senaste räkenskapsåren uppgått till mer än 1,5 miljoner kronor,
- bolagets redovisade nettoomsättning har för vart och ett av de två senaste räkenskapsåren uppgått till mer än 3 miljoner kronor.

Hur många aktiebolag som inte måste ha revisor har jag inte kunnat klarlägga. Av de knappt 620 000 aktiebolag som fanns registrerade hos Bolagsverket i januari 2020 hade *de facto* drygt 380 000 bolag, motsvarande ca 61 procent av samtliga aktiebolag, valt att inte hålla sig med revisor. Ytterligare ca 30 000 bolag hade tagit in förbehåll i bolagsordningen som gör det möjligt för dem att välja bort revisorn.⁴⁸ Åtminstone 410 000 aktiebolag behöver alltså idag inte ha revisor. Sannolikt är det betydligt fler än dessa två tredje-

⁴⁷ Den aktieägare eller grupp av aktieägare som innehar minst tio procent av bolagets aktier kan också få till stånd särskild granskning i enlighet med reglerna i 10 kap. 21–22 §§ ABL och tillse att en minoritetsrevisor förordnas, 9 kap. 9–9 a §§ ABL.

⁴⁸ Uppgifterna inhämtade från Bolagsverkets statistikavdelning i januari 2020.

delar av de svenska aktiebolagen som inte måste ha revisor. Det rör sig med andra ord om väldigt många bolag.

Någon skulle då kanske vilja invända att det vore orimligt att införa en insynsrätt för alla ägare i alla dessa bolag; att tillämpningsområdet skulle bli avsevärt mycket större än vad det är idag och därmed kanske alltför stort. För egen del tror jag inte att en sådan invändning har fog för sig.

Några säkra uppgifter om hur ägandet i svenska aktiebolag ser ut finns inte att tillgå eftersom vi i Sverige inte har något ägarregister. Almlöf finner dock i sin avhandling stöd för att ca 99 procent av alla svenska aktiebolag har maximalt tio aktieägare.⁴⁹ Av landets ”småföretag” (0–9 anställda) uppskattades 2008 ca 74 procent vara enmansföretag, dvs. företag med endast en ägare.⁵⁰ Även andelen småföretag med endast två–fyra ägare antas vara stor, medan andelen bolag med fem till tio ägare antas vara relativt liten.⁵¹

Den i särklass största gruppen aktiebolag utgörs alltså av bolag som har endast en aktieägare. Det kan röra sig om storleksordningen 500 000 aktiebolag.⁵² För dessa bolag och deras ägare saknar naturligtvis insynsrätten all betydelse.

Det kan på goda grunder antas att en överväldigande majoritet av alla de bolag som enligt 9 kap. 1 § ABL inte måste ha revisor tillhör just gruppen enmansbolag. Bland återstående bolag som inte måste ha revisor bör bolag med två–fyra och upp till tio delägare dominera. Dessa bolag omfattas redan idag av reglerna om insynsrätt och skulle således inte erfaras någon förändring om insynsrätten skulle omfatta bolag som inte måste ha revisor istället för bolag med högst tio ägare.

⁴⁹ Almlöf, H., a.a., s. 46. Se även SOU 2008:49, s. 39.

⁵⁰ SOU 2008:49, s. 39.

⁵¹ Se Almlöf, H., a.a., s. 41 ff. Det underlag som ligger till grund för samtliga här redovisade uppgifter har några år på nacken. Andelen enmansbolag och andelen bolag med högst tio aktieägare är förmodligen ännu större idag. Den kraftiga ökningen av antalet aktiebolag under perioden 2010–2020 – från ca 370 000 till ca 620 000 aktiebolag – bör främst förklaras av sänkningen av kravet på minsta aktiekapital i privata bolag från 100 000 kronor till 50 000 kronor och avskaffandet av revisorskravet för mindre bolag (båda reformerna genomförda 2010), dvs. förändringar som torde ha medfört att många nya små aktiebolag bildats. När nu gränsen för minsta möjliga aktiekapital har sänkts till 25 000 kronor kan det antas att trenden håller i sig.

⁵² Om andelen enmansbolag uppgår till ca 74 procent av alla småföretag skulle ca 450 000 av dagens 620 000 aktiebolag vara enmansbolag. Av de 250 000 aktiebolag som har nybildats sedan 2010 torde emellertid de allra flesta vara enmansbolag, varför andelen idag bör vara högre.

De bolag som en förändring faktiskt skulle ha någon betydelse för är *för det första* privata bolag med elva eller fler delägare och med en mycket begränsad verksamhet (högst tre anställda, omsättning om högst 3 miljoner kronor och/eller en balansslutning på högst 1,5 miljoner kronor). En förändring i enlighet med ovan skulle innebära att ägarna i dessa bolag skulle få en insynsrätt som de idag inte har. Sådana bolag kan dock antas vara mycket få.⁵³

För det andra skulle en förändring ha betydelse för privata bolag med två till tio delägare och en verksamhet som är så pass stor att de enligt 9 kap. 1 § ABL är skyldiga att ha revisor. I dessa bolag skulle ägarna gå miste om den insynsrätt de har idag. Hur stor den gruppen är undandrar sig min bedömning. Samtidigt kan det konstateras att ägarna i dessa bolag ändå inte skulle stå helt utan insyn. Definitionsmässigt skulle bolagen ha revisor, som svarar för en i alla fall övergripande kontroll, och aktieägarna skulle ha sin frågerätt på bolagsstämma, låt vara att den har sina begränsningar. I de bolag där ägandet är jämnt fördelat skulle var och en av aktieägarna dessutom ha möjlighet att få till stånd särskild granskning enligt 10 kap. 21–22 §§ ABL.⁵⁴ Därtill kan det väl också tänkas att ägarna i de flesta bolag av sådan storlek och med sådant ägande har träffat aktieägaravtal och däri reglerat vilken insynsrätt de ska ha.

Sammantaget skulle förmodligen en ändring från insynsrätt i bolag med högst tio ägare till insynsrätt i bolag som inte har (eller inte måste ha) revisor inte vara särskilt omvälvande. Det skulle måhända tala för att någon ändring inte behövs. Samtidigt skulle en sådan ändring ändå göra att gransdragningen blev begriplig.

7. Avslutande ord

Lagregeln som idag återfinns i 7 kap. 36 § ABL infördes utan några egentliga behovsanalyser eller närmare överväganden. Förarbetena på området är synnerligen knapphändiga och vägledande prejudikat saknas helt. Jag har i

⁵³ Som nämnts tidigare torde mindre än *en procent* av de svenska aktiebolagen ha fler än tio aktieägare. Bland dessa finns de drygt 1 700 publika bolagen. Privata bolag med fler än tio ägare kan därmed uppskattas till storleksordningen 4 000–5 000 av de 620 000 registrerade aktiebolagen. Bland dessa bolag med fler än tio ägare torde de allra flesta ha en verksamhet som uppfyller minst två av kriterierna i 9 kap. 1 § ABL, så att de måste ha revisor.

⁵⁴ I bolag med ett ojämnt fördelat ägande kan naturligtvis varje minoritetsägare eller grupp av minoritetsägare som innehar minst en tiondel av bolagets aktier också få till stånd särskild granskning enligt reglerna i ABL.

denna uppsats pekat på några av de många problem som uppkommer i den praktiska tillämpningen av bestämmelsen.⁵⁵ Beträffande flera av de frågor jag har behandlat har jag avstått från att ge uttryck för någon bestämd uppfattning om vad gällande rätt kan tänkas vara. Avsikten har i stället varit att peka på att bestämmelsens ändamålsenlighet kan ifrågasättas och att dess innebörd i flera olika avseenden är oklar. Enligt min mening finns det därför goda skäl att ta ett rejält omtag på den särskilda insynsrätten och i grunden utreda vilket syftet med en sådan insynsrätt ska vara, om nuvarande regelverk uppfyller detta syfte och i annat fall hur regelverket istället bör utformas.

I ett sådant arbete ligger den svåra uppgiften att finna en rimlig balans mellan å ena sidan skyddet för minoritetsaktieägare och ett säkerställande av deras möjligheter att ta till vara sina andra rättigheter och å andra sidan de besvär insynsrätten kan medföra för bolagen och risken för minoritetsmissbruk.⁵⁶ En sådan analys kan mynna ut i att den särskilda insynsrätten ska gälla i alla privata aktiebolag, i vissa privata aktiebolag (t.ex. de utan revisor) eller att det inte alls ska finnas någon sådan insynsrätt i aktiebolag (och eventuellt att det i så fall finns behov av en ytterligare bolagsform).

I den mån den särskilda insynsrätten ska leva vidare i någon form i svenska aktiebolag vore det under alla förhållanden önskvärt med klarlägganden från lagstiftningshåll i fråga om de många oklarheter bestämmelsen ger upphov till. Om det på allvar finns en avsikt att åstadkomma *ett mer ändamålsenligt minoritetsskydd* (jfr Ds 2015:25) framstår det som angeläget att inkludera även denna fråga i det arbetet.

⁵⁵ Det finns fler. En sådan är den faktiska innebörden av styrelsens och VD:s skyldighet att inom rimliga gränser biträda aktieägaren med den utredning som behövs. I en situation då styrelsen och VD är ovilliga redan att lämna ut några handlingar, torde deras vilja och intresse av att hjälpa aktieägaren i utredningsarbetet vara begränsat och aktieägarens möjligheter att på rättslig väg framtvinga deras biträde närmast obefintliga.

⁵⁶ Se om minoritetsmissbruk, Beyer, C. och Båvestam, U., År minoritetsskyddet befogat – finns det en risk för minoritetsmissbruk? Stockholm Centre for Commercial Law: skriftserie, Nr 5, Aktiebolagslagens minoritetsskydd, 2008, s. 11 ff.